

В. Журавель, професор НЮА України

Інформаційне забезпечення процесу розслідування: шляхи та засоби

Одним з перспективних напрямків підвищення ефективності протидії злочинності слід вважати впровадження у процес досудового слідства нових інформаційних технологій. Йдеться насамперед про розробку і використання комп'ютерних програм як підґрунтя інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішення слідчим, котрий здійснює розслідування по конкретній кримінальній справі, а саме: про забезпечення такої його інтелектуальної діяльності, як планування, і таких його аспектів, як висунення робочих версій та вибір оптимальних систем слідчих дій і оперативно-розшукових заходів щодо їх перевірки.

Найбільш продуктивними, такими, що відповідають як сучасному стану наукових досліджень, так і потребам судово-слідчої практики, можна визнати такі інформаційні системи: інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову, інформаційно-модельну та інформаційно-консультаційну. Якщо перші три утворюються на суто емпіричній основі, то остання базується не тільки на статистично значущій інформації, а й на масиві відповідних знань, насамперед на висновках певної групи експертів, тому її ще називають експертною системою.

Кожна з зазначених систем має свою історію розвитку, специфіку утворення і сферу застосування¹. Першими й найбільш поширеними слід вважати інформаційно-довідкову та інформаційно-пошукову системи, призначення яких полягає насамперед у забезпеченні автоматизованого режиму пошуку і оброблення статистичних (кількісних) показників, що відображені в різних видах криміналістичних обліків. Це стосується в першу чергу інформації про осіб, які вчинили злочин, способи вчинення злочину і відповідні сліди, предмети злочинного посягання. При цьому як одиниці обліку можуть виступати місце і час вчинення діяння, прийоми дій, знаряддя та засоби тощо.

Дещо складнішою з погляду внутрішньої архітекτονіки та процесу побудови є інформаційно-модельна система, яка також базується на пошуку і обробленні статистичних (кількісних) показ-

¹ Див.: *Полевой Н. С. Криминалистическая кибернетика.* — М., 1982.

ників, але, на відміну від попередніх, кінцевим результатом її застосування виступають певні інформаційні моделі. Ці моделі можуть мати ретроспективну або перспективну спрямованість. Перші відтворюють об'єкти пошуку і пізнання, а другі відображають напрямки та характер діяльності самих суб'єктів пізнання. Перші стосуються подій, що відбулися в минулому, другі — що відбудуться в майбутньому.

Щодо моделей першого рівня, то йдеться про моделювання типових ознак осіб, які вчиняють той чи інший різновид злочинів, тобто про побудову типових версій, наприклад, щодо злочинців, котрі вчиняють умисні вбивства, вбивства з ознаками психосексуальних аномалій, квартирні крадіжки в умовах великих промислових міст тощо. Такого роду моделювання здійснюється на підставі виявлення кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики певної категорії злочинів (за рахунок зіставлення вихідних даних з комплексами ознак, що притаманні особам, які вчиняють ці злочини). В свою чергу, моделі перспективної спрямованості відтворюють припущення стосовно можливої нової жертви злочинного посягання, можливого місця і часу вчинення нового злочину, що готується, найбільш імовірного суб'єкта та імовірних місць його резиденції.

Сучасний стан комп'ютерних розробок дозволяє виявити кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики певної категорії злочинів не наочним шляхом, як це здійснювалось раніше, а із застосуванням математичного оброблення репрезентативної вибірки кримінальних справ. Саме комп'ютерні програми автоматизованого оброблення емпіричних даних дозволяють встановити найбільшу кількість кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики розглядуваної категорії злочинів, зіставити одержані дані у кореляційні таблиці, а в подальшому на їх підставі побудувати систему типових версій щодо особи злочинця, мотиву та способу вчинення злочину. При цьому опрацювання даних, відображених у кореляційних таблицях, також має здійснюватися комп'ютерними засобами, з тим щоб максимально сприяти нівелюванню взаємовпливу різноманітних перемінних і хистких даних, що можуть впливати на перекручування тенденцій.

Інформаційно-модельна система також припускає створення спеціальної комп'ютерної програми, яка дозволяє здійснювати математичні розрахунки імовірних місць резиденції злочинців і

можливих місць вчинення ними нових злочинів. Йдеться насамперед про серійні вбивства, яким притаманні певні закономірності щодо жертви, способу, обставин злочину, особи злочинця. Саме наявність цих закономірностей, їх константність, з одного боку, підкреслюють серійний характер вчинених вбивств, а з іншого — слугує підставою для розробки цієї програми.

В основу побудови зазначеної програми може бути покладена інформація щодо таких параметрів, як вік злочинця, час і місце вчинення злочину, жертва злочину, причому таким чином, щоб з обмеженої кількості зібраних відомостей про минуле гаданого злочинця і його поведінку ця програма давала можливість визначити той регіон, усередині якого комп'ютер міг би припустити з найбільшою можливістю місце розташування оселі злочинця, звідки він виходить на свої операції. Програма може працювати на підставі звірення вже відомих даних про гаданого злочинця і обставин вчинених ним злочинів з так званими «ресурсними характеристиками», тобто з ознаками всіх ідентичних злочинів, інформацією про злочинців, яка міститься в базі даних комп'ютера.

Формування бази даних розглядуваної комп'ютерної програми доцільно здійснювати з урахуванням таких рекомендацій щодо найбільш ефективних процедур визначення і розрахунків географічно орієнтованих відомостей про вчинені злочини. Насамперед при використанні координатної інформації про місця злочинів необхідно вивести географічне уявлення про місця всіх взятих на облік злочинів цієї категорії, в яких повинні бути відображені пов'язані зі злочинами відповідні географічно орієнтовані дані щодо оселі злочинця, тобто проаналізувати кожен злочин з погляду розташування оселі злочинця і місця вчинення злочину. Також треба виходити з того, що в загальному плані всі злочинці розподіляються за категоріями залежно від можливостей і ресурсів: часу, наявності автомобіля, витрат на проїзд, знання району злочину, всіх його особливостей. За таких умов до банку даних можуть бути вміщені відомості про:

- а) місце вчинення злочину (приміщення, відкрита місцевість) і райони проживання насильника (відстань, яку він проїжджає);
- б) час вчинення злочину (дні тижня) і відстань, яку проїжджає злочинець до місця вчинення кримінального акту;
- в) вік насильника і місце вчинення злочину;
- г) особу жертви злочину та її взаємини зі злочинцем.

При цьому, якщо в ході оброблення зазначених відомостей засобами комп'ютерної техніки виявляється, що місця злочинів

включають і місце проживання злочинця, то перевагу слід віддавати моделі «місцевого» злочинця. А якщо район розташування оселі лежить за межами району вчинення злочинів, тоді більше підходить модель «приїжджого» злочинця. Крім того, необхідно ув'язувати місце проживання злочинця з місцем вчинення ним першого злочину, оскільки саме максимальна і мінімальна дистанції від оселі до місця першого злочину, виявленого в обраній групі злочинців, можуть використовуватися як радіуси двох кіл, центри яких були місцями першого злочину, вчиненого конкретним злочинцем. Простір між цими двома колами тоді й буде найбільш імовірним місцем розташування оселі цього нового злочинця, тобто саме там його слід шукати.

Разом з тим очевидною є справедливість критики щодо наведення даних, які становлять криміналістичну характеристику злочинів, тільки через статистичні (процентні) показники. Неefективність статистичних методів дослідження взаємозв'язків елементів криміналістичної характеристики злочинів і відсутність узагальнень, необхідних для розвитку цієї наукової абстракції, визначаються у криміналістичній літературі як одна з причин кризи концепції криміналістичної характеристики злочинів¹. Отже, криміналістична характеристика, заснована лише на кількісних показниках, що характеризують частоту зустрічності тих чи інших елементів, без аналізу причинно-наслідкових та просторово-часових зв'язків між ними, не може задовольняти потреби ані теорії, ані практики. Тільки використання у сукупності кількісної і якісної інформації щодо аналізу зв'язків між елементами криміналістичної характеристики відкриває більше можливостей для застосування в окремих криміналістичних методиках математики, обчислювальної техніки та моделювання, у тому числі програмування процесів розслідування злочинів².

З метою нівелювання висловлених недоліків у криміналістиці поряд з методиками, що базуються на статистичному аналізі інформації стосовно розслідування, поступово одержують розвиток і практику застосування інформаційні системи, які засновані на зби-

¹ Див.: Лубин А. Ф. Механизм преступной деятельности. – Н.Новгород, 1997. – С. 185.

² Див.: Головин А. Ю. Криминалистическая систематика. – М., 2002. – С. 124; Лавров В. П. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений // Курс лекций по криминалистике / Под ред. А. Ф. Волынского. – М., 1998. – С. 19.

ранні, класифікації та використанні узагальненого досвіду розслідування у вигляді суджень певної категорії досвідчених фахівців. Такого роду знання, що зафіксовані спрощено у правилі — «якщо є такий-то факт, то, імовірно, мала місце така-то дія, і вчинена вона з таким-то мотивом» і підготовлені для оброблення на комп'ютерній техніці, дозволяють прийнятно імітувати процес оцінки слідчим ситуації розслідування і забезпечити у режимі діалогу консультаційну підтримку прийняття ним відповідного рішення. Справа в тому, що навіть досконально розроблені та апробовані криміналістичні рекомендації виявляються занадто складними для безпосереднього їх використання в ході розслідування конкретного злочину не тільки для початківців, а й для досвідчених слідчих. Ось чому одне з найбільш важливих завдань при цьому полягає в правильному виділенні та описанні ознак вихідної ситуації, їх співвідношення між собою, а також встановлення відповідних логічних взаємозв'язків.

Допомогти слідчому вирішити зазначені завдання якраз і призначені інформаційно-консультаційні системи. Саме вони на підставі усвідомлення та аналізу вихідної інформації, формування слідчих версій сприяють визначенню найбільш оптимальної послідовності проведення окремих слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. При цьому йдеться не тільки про визначення стратегічних напрямків розслідування, а й про обрання тактики (технології) проведення окремих слідчих дій. Так, слідчий може скористатися так званими демонстраційними прикладами, наприклад, одержати перелік можливих експертиз, які призначаються при розслідуванні певного виду (різновиду) злочинів, та питань щодо них або перелік можливих ситуацій, що складаються на певному етапі розслідування та можливих алгоритмів дій слідчого щодо виходу з цих ситуацій тощо.

Водночас інформаційно-консультаційні системи сприяють поповненню у працівників карного розшуку і слідчих прокуратури відсутніх досвіду та знань, оскільки менш досвідчені працівники одержують можливість нарівні з професіоналами, тобто тими, що мають значний досвід роботи з аналогічних кримінальних справ, однаково чітко підходити до оцінки вихідної інформації, здійснювати побудову слідчих версій, обирати найбільш раціональну послідовність проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів як засобів впливу на слідчі ситуації, що складаються.